

HAVELKOVÁ, Barbara. Gender Equality in Law. Uncovering the Legacies of Czech State Socialism

Oxford a Portland: Hart Publishing, 2017, 337 s.

Jana Kvasnicová*

1 Genderová rovnost v právu?

Práce Barbary Havelkové, která je docentkou (Associate Professor) na Právnické fakultě Oxfordské university a Tutorial Fellow in Law na koleji St Hilda's tamtéž, byla vydána v roce 2017. Ačkoliv píše v anglickém jazyce, její práce se úzce zaměřuje na české prostředí a reaguje i na praxi českých soudů. Zaměřuje se na přetrvávající až negativní postoj politické reprezentace a odborné veřejnosti k antidiskriminačnímu právu a ukazuje, jak se tyto postoje (negativně) projevují při aplikaci práva před českými soudy. Jedná se dle ní o sdílenou zkušenost v zemích východní Evropy (bývalého tzv. socialistického bloku) a snaží se současnou situaci vysvětlit v souvislosti se zvyklostmi a postupy používanými v právu před rokem 1989. Dochází k závěru, že se jedná o výsledek kontinuity a současně i diskontinuity s obdobím před rokem 1989. Příkladem kontinuity je, že některé zvyklosti týkající se tvorby a aplikace práva přetrvaly i v období po roce 1989, což následně výrazně ztěžuje adekvátní interpretaci antidiskriminačního práva. Tvrzená diskontinuita s předchozím režimem, který se vyznačoval rigidními pravidly, naproti tomu ztěžuje přijímání genderově progresivní právní úpravy. Havelková kritizuje obě tyto tendence. Důsledkem první jsou nekvalitní výsledky aplikace práva (soudní rozhodnutí), u druhé naopak upozorňuje na nekonzistentnost, neboť systém před rokem 1989 se dle ní nevyznačoval genderově progresivním zákonodárstvím. Jako genderově progresivní by se dalo charakterizovat pouze krátké období v 50. letech

Havelková analyzuje, jak genderovou rovnost regulovalo právo a jak jí rozuměli zákonodárci, soudci a právní teoretici mezi lety 1948 a 2016. Konkrétně se zabývá vývojem práva v genderově relevantních oblastech, především zakotvením rovnosti a antidiskriminačním právem. Problémy, s nimiž se v Česku pojí řešení genderové rovnosti, jsou podle ní esencialistický přístup k rozdílu mezi muži a ženami, které jsou vnímány jako přirozené, názor, že rovnost je nekompatibilní se svobodou, domněnka, že Česko je unikátní v tom, že nečelí problému genderové nerovnosti jako jiné země, a dále vnímání platného práva jako

* Mgr. Bc. Jana Kvasnicová, doktorandka, Katedra ústavního práva a politologie, Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno; Kancelář veřejného ochránce práv, Brno / Ph.D. student, Department of Constitutional Law and Political Science, Faculty of Law, Masaryk University, Brno, Czech Republic; Office of the Public Defender of Rights, Brno / E-mail: 134702@mail.muni.cz

objektivního a neutrálního, přičemž jakákoliv nová genderově progresivní regulace sociálních vztahů je neakceptovatelným zásahem do přirozeného sociálního řádu.

Genderově progresivní legislativa dle ní čelí problémům v každé fázi, tj. v procesu přijímání, interpretace i aplikace práva soudy, stejně jako při konceptualizaci právními teoretiky a teoretičkami. Vysvětluje, že tyto problémy vycházejí ze smýšlení o ženách, nedostatku porozumění genderu jako sociálnímu konstruktovi a genderovému řádu jako důležité a vše prostupující sociální struktuře, extrémně úzkému vnímání toho, co je možné považovat za diskriminaci, a odmítání použít právo k boji s diskriminací a k dosahování genderové rovnosti. Tyto problémy mají svůj základ už v předlistopadovém režimu. Jako problematičké hodnotí přetrvávající neuvědomování si (slepotu) k genderu a genderovému řádu, kterou se vyznačují čeští zákonodárci, soudci i právní teoretici.

Autorka ve své práci používá různé metody, kdy čerpá z právních a mimoprávních zdrojů. Snaží se zachytit i dobový diskurz jak v předlistopadovém období, tak i v současnosti. Právo přitom vnímá jako důležitou patriarchální instituci, která může následovat existující struktury a utvrzovat je, nebo je naopak přetvářet. Právní úprava dle ní může být genderově konzervativní (patriarchální) nebo genderově progresivní (anti-patriarchální), ale nikdy genderově neutrální. Zaměřuje se proto na zkoumání, zda bylo české právo genderově konzervativní nebo genderově progresivní v době státního socialismu (před 1989) a v polistopadovém období a jak utvrdilo nebo narušilo patriarchální mocenské vztahy.

Metodami, které používá, je analyzování právních zdrojů, konkrétně ústavy, zákonů, podzákoných předpisů a obecně závazných vyhlášek, jakož i interních normativních instrukcí. Dále se zaměřuje na dokumenty spojené s procesem tvorby práva zákonodárci, tj. diskuze v parlamentu, předkládací zprávy a důvodové zprávy k návrhům zákonů, jakož i články v dobových časopisech. Posledním typem zdrojů jsou soudní rozhodnutí a jejich reflexe v literatuře.

Knihu autorka dělí do kapitol, které jsou rozřazeny jednak chronologicky – první část se věnuje období před rokem 1989, druhá část polistopadovému období – a současně tematicky, kdy každá kapitola z první části má svou obdobu v druhé části. Kapitoly 2 a 6 se tak zabývají změnami v právní regulaci související s právy žen a genderovými vztahy, v kapitolách 3 a 7 autorka zkoumá pojetí práva a práv, v kapitolách 4 a 8 zkoumá právní koncepty a záruky rovnosti a zákazu diskriminace, v kapitolách 5 a 9 analyzuje porozumění genderu, genderovému řádu a genderovým nerovnostem.

Kvůli chronologickému rozdělení knihy na dvě části v kombinaci s párováním kapitol zaměřených na obdobná témata, se při čtení nelze vyhnout přelístování mezi kapitolami z první či druhé části knihy. Lepší orientaci v knize by tak posloužilo spíše vypárování jednotlivých témat do jedné kapitoly s oddělenými částmi zaměřenými na předlistopadové a polistopadové období. V následujícím textu představím obsah jednotlivých kapitol, které na rozdíl od autorky budu řadit dle témat.

2 Právní regulace související s právy žen a genderovými vztahy

V první části knihy¹ věnované předlistopadové době Havelková definuje tři období mezi lety 48 a 89 a věnuje se základní charakteristice legislativních změn v relevantních oblastech, jako je trh práce, rodinný život, reprodukční zdraví a sociální oblast. Popis legislativních změn doplňuje daty o faktických změnách, diskurzem vedeným v odborných časopisech a vlastním komentářem.

V období mezi lety 1948 a 1962 došlo ke zlepšení právního postavení žen, zrovnoprávnění v rámci rodinného práva a opuštění některých konzervativních restrikcí zaměřených na ženy (jako legalizace interrupcí a liberalizace rozvodového práva). Období 50. let pak autorka charakterizuje jako období, kdy Východ v genderové rovnosti předstihl Západ.

Politické uvolnění v letech 1962 až 1968 znamenalo pluralizaci i v diskusích o rovnosti žen a mužů. Na jedné straně ženské organizace přišly s požadavky, které upozorňovaly na to, že se nedá cíl rovnosti považovat za splněný, a současně se objevila i otevřenější diskuse o tom, zda je namístě se o rovnost pohlaví pokoušet. Ze strany státu se začaly objevovat tendence k omezení výdajů např. na kolektivní péči o děti, když ji ženy mohou vykonávat zdarma samy. Autorka shrnuje, že ačkoliv je období 60. let obecně historiky vnímáno pozitivně, z pohledu genderové rovnosti jej není možné hodnotit jednoznačně pozitivně. Konkrétně upozorňuje na to, že právní postavení manželů bylo formálně rovné, avšak další podmínky jasně utvrzovaly ženy a muže v rolích otců živitelů a matek pečovatelek. Všechny příspěvky spojené s rodičovstvím byly přiznávány pouze matkám, daňové právo zase hledělo na otce jako na živitele rodiny. Zapojení žen do práce a pečovatelské povinnosti pak po ženách vyžadovaly tzv. trojí směnu (práce, péče o děti, domácí práce). Stejně tak specifické podmínky pro ženy v zaměstnání a sociální politika zaměřená na ženy utvrzovaly postavení žen jako matek a hospodyň. Z toho dle autorky vyvěrají dva základní problémy, kterými je přehlížení mužů a jejich pečovatelské role a nahlížení na ženy jako dělnice a pečovatelky, aniž by mohly skutečně skloubit rodinný a pracovní život. Kritizuje proto přemíru ochrany žen na pracovním trhu, která současně ohrožovala jejich pozici na pracovním trhu, a vyloučení mužů z péče o děti, což utvrdilo tradiční genderové role v rodině.

Období mezi lety 1969 a 1989 popisuje z hlediska aspirace na sociální změnu v oblasti rovnosti pohlaví jako období rezignace a stagnace. Přetrvala sice dřívější emancipační rétorika, ale byly přijaty genderově konzervativní regulace. Proto, pokud byl Východ v 50. a 60. letech před Západem, na konci 80. let už byl Východ pozadu.

Havelková shrnuje, že lze pozorovat krok zpět týkající se modernizace statusu žen a rovnosti v průběhu pozdních fází státního socialismu. Právní rámec, který jsme zdědili v 90. letech, pocházel právě z pozdního období normalizace, které podporovalo odlišné role žen a mužů, obzvláště v rodině. Žena už nebyla definována jako dělnice a aktivní občanka, jako to bylo v 50. letech, ale byla charakterizovaná jako manželka, která se starala o manželství, a matka, která se starala o rodinu. Ačkoliv v 90. letech byla tendence tvrdit, že genderová

¹ „The Three Stages of Regulation of Women and Gender“. In: HAVELKOVÁ, B. *Gender Equality in Law. Uncovering the Legacies of Czech State Socialism*. Oxford a Portland: Hart Publishing, 2017, s. 27–63.

rovnost nepotřebuje hlubší pozornost, protože ji vyřešil státní socialismus, komentátoři si neuvědomili, že fakticky jsme zdědili prorodinnou a promateřskou politiku, nikoliv politiku genderové rovnosti. Postsocialistická rétorika proti státnímu feminismu spojenému s nucenou emancipací se proto ve svém důsledku distancovala od politiky, která však již po tři dekády nebyla aktuální.

V druhé části knihy² autorka předestírá, že je obtížné odpovědět na otázku, zda se v polistopadovém období situace žen zhoršila, nebo zlepšila. Ženy sice získaly politické svobody, ale ztratily sociální jistoty. Různé skupiny žen byly ovlivněny různým způsobem, proto lze říct, že sametová revoluce zapříčinila rozrůznění ženských zkušeností a jejich postavení. Post-socialistické období přitom navazovalo na předchozí systém, neboť existovala kontinuita práva, mnoho právních profesí včetně soudců a soudkyň zůstalo na svých místech, a současně je možné hovořit o intelektuální kontinuitě, která se vyznačuje přetrváním určitých konceptů a absencí jiných.

Ačkoliv bylo období 90. let silně ovlivněno anti-socialistickým narativem a neoliberalní politikou propagující volný trh, v realitě přetrvávala sociální politika, kterou lze charakterizovat jako sociálně demokratickou. Nejedná se přitom o jediný případ, kdy lze vnímat rozpor mezi společenským diskurzem a reálnou praxí. Ekonomická transformace ženy každopádně ovlivnila negativně. Genderově konzervativní rétorika v kombinaci s nutností škrtnů vedla např. k rušení zařízení pro děti. Konec 90. se vyznačoval také značně hostilním nahlížením na feminismus. Po roce 2010 pak lze hovořit o citelném konzervativním obratu, k tomuto procesu dochází i v jiných postsocialistických zemích, avšak v Česku o něm lze mluvit až v souvislosti s vládou z roku 2010. Vládu z roku 2014 lze naopak charakterizovat tím, že se zaměřila na některé genderově progresivní návrhy.

Lze hovořit o propojení mezi sociálním konzervativismem a ekonomickým liberalismem. Konzervativní pozice podporuje ženy v tom, aby akceptovaly tradiční genderové role. Na druhou stranu ekonomický liberalismus připomíná, že by ženy měly být zodpovědné za svá rozhodnutí a neměly by očekávat, že se o ně postará někdo jiný. Tzv. „trest za mateřství“ tak z této perspektivy není fenoménem, kterému by bylo třeba věnovat pozornost. Dle Havelkové je naopak nutné, aby právo reflektovalo, že mnoho žen je v roli matek a pečují o závislé osoby. Na druhou stranu je třeba omezit příliš protektivní úpravu, která limituje ženy v jejich rozhodnutích a oslabuje jejich pozici na trhu práce, a současně dbát na to, aby se neutvrzovala sociální pozice žen jako pečovatelek. Genderově progresivní regulace by měla naopak povzbudit otce k tomu, aby se účastnili péče o děti, a současně sloužit ke smysluplnému sladění osobního a pracovního života pro oba rodiče.

² „Women and Gender After 1989“. In: HAVELKOVÁ, B. *Gender Equality in Law. Uncovering the Legacies of Czech State Socialism*. Oxford a Portland: Hart Publishing, 2017, s. 141–189.

3 Pojetí socialistického³ a postsocialistického⁴ práva a práv

Pokud jde o charakteristiku práva, první léta po roce 1948 autorka v návaznosti na práci Zdeňka Kühna⁵ označuje za aktivistická. V praxi soudů lze totiž spatřovat, že byly ovlivněny společenskými změnami. Jejich politický aktivismus se projevil v tom, že k právu přistupovaly tak, aby pomohlo přetvořit společnost a aby bylo dosaženo kolektivních cílů socialistické společnosti, třídy, dělníků apod. Poté, co byly připraveny socialistické rekodifikace zákonů (v letech 1954 až 1968), už nebyl soudní aktivismus třeba a vrátila se potřeba formalismu, stability, pozitivismu a textualistického (jazykového) výkladu.

V období normalizace popisuje přístup k právu jako „nový socialistický pozitivismus“, který zahrnoval vybraná marxistická klíše, intelektuální neschopnost a ideologický důraz na centralizovanou autoritu zákonodárce. Praxi soudů pak lze (spolu s Kühnem) charakterizovat jako vázaný výklad práva. I přesto, že rétorika byla stále ideologická a antiformalistická, soudní praxe byla vedena formalismem a jazykovou (textualistickou) interpretací. Havelková shledává, že tento přístup přetrval i v období po roce 1989 a zvláště negativně se projevuje při aplikaci antidiskriminačního práva.

Pokud jde o pojmání práva (law), právní teoretici mají dle autorky sklon usuzovat o realitě z toho, jaká právní norma ji upravuje. Proto bylo dosažení rovnosti mezi muži a ženami dovozováno ze změn de jure. Pokud jde o pojetí práv (rights), byl jim přikládán zvláštní význam, který je propojoval s veřejným zájmem. Sociální práva přitom byla vnímána jako povinnosti. Na těchto základech stojí i současné mechanismy, v jejichž důsledku ani po roce 1989 nepřevládlo anti-majoritní pojetí základních práv.

V druhé části knihy⁶ vysvětluje, že kontinuita s předchozím obdobím, které se vyznačovalo lhostejností k právu a formalistickým paradigmatem, souvisí s neúspěchem žen v antidiskriminačních sporech. Dominuje totiž sklon k jazykovému, systematickému a „logickému“ výkladu, přičemž účelový (purposive) či teleologický výklad v odůvodněních rozsudků chybí. Teleologický výklad je však stěžejní pro řešení tzv. složitých případů (hard cases), které nelze vyřešit pouze s použitím jazykového výkladu. Antidiskriminační spory, v nichž je třeba používat koncepty jako nepřímá diskriminace a přenášení důkazního břemene, jsou složitými případy a interpretace zohledňující účel antidiskriminačního práva je při jejich řešení nutná.

V post-socialistickém období je také patrný odpor k regulaci zakládající tzv. sociální inženýrství. Negativní vnímání regulace je však značně selektivní. Odmítání právního řešení pro genderovou nerovnost a diskriminaci je často založeno na předpokladu, že se nejedná o právní, ale morální problém. Práva jsou vnímána jako legitimní, pokud chrání existující

³ „State-Socialist Law and Rights“. In: HAVELKOVÁ, B. *Gender Equality in Law. Uncovering the Legacies of Czech State Socialism*. Oxford a Portland: Hart Publishing, 2017, s. 64–82.

⁴ „Post-Socialist Law and Rights“. In: HAVELKOVÁ, B. *Gender Equality in Law. Uncovering the Legacies of Czech State Socialism*. Oxford a Portland: Hart Publishing, 2017, s. 190–211.

⁵ KÜHN, Z. *Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace. Analýza příčin postkomunistické právní krize*. Praha: C. H. Beck, 201 s.

⁶ „Post-Socialist Law and Rights“. In: HAVELKOVÁ, B. *Gender Equality in Law. Uncovering the Legacies of Czech State Socialism*. Oxford a Portland: Hart Publishing, 2017, s. 190–211.

svobody silných, ale naopak nelegitímní, pokud garantují svobody a možnost jejich využívání zranitelnými. Tyto perspektivy nejsou genderově neutrální, ale genderované. Nevnímavost k genderu, kterou autorka popsala ve vztahu k socialismu, tak v tomto ohledu pokračuje.

4 Rovnost jako socio-ekonomické vyrovnání⁷ a anti-diskriminační právo po roce 1989⁸

Vnímání rovnosti socialistickým režimem, především co se týče genderové rovnosti, bylo velmi úzké, jakkoliv překvapivé se to může zdát s ohledem na zývanou rovnostářskou ideologii. Pomocí srovnání Českoslovenka a Velké Británie autorka věnuje pozornost třem oblastem: 1. eliminaci mužských privilegií, 2. přijetí antidiskriminační legislativy a 3. vze-stupu materiální a transformativní rovnosti. Zjišťuje přitom, že pro post-socialistické země je typické, že poslední dvě fáze proběhly v opačném pořadí. Nejprve totiž došlo k realizaci transformativního projektu socio-ekonomického vyrovnání, jehož výsledkem měla být rovnost výsledků a antidiskriminační právo bylo přijato až později.

V druhé části knihy zaměřené na polistopadové období analyzuje soudní rozhodnutí, nejprve se věnuje pěti případům řešeným před Ústavním soudem týkajícím se genderové rovnosti a poznamenává, že všechny vzešly od mužů. Z komparativního hlediska to však není neobvyklé. Při kritickém hodnocení nálezů Ústavního soudu se nevěnuje jeho závěrům, ale odůvodnění. Identifikuje přitom tři přístupy: 1. reziduální, protektivní, pro-mateřské vnímání ženských práv zděděné z období socialismu, 2. formální vnímání rovnosti a antidiskriminačních opatření a 3. sofistikovanější porozumění genderové rovnosti, kterou se v současné době zabývají akademici a akademičky na Západe a které se do českého právního systému dostalo prostřednictvím evropského nebo mezinárodního práva. Dochází k závěru, že Ústavní soud v čisté podobě nepoužil ani jeden z těchto přístupů, ačkoliv lze nalézt prvky druhého, tj. formální pojetí rovnosti.

Následně se věnuje procesu přijímání antidiskriminační legislativy, která vycházela ze závazků vycházejících z členství České republiky v Evropské unii. Roli Evropské unie přitom označuje za paradoxní, protože sice umožnila přijetí legislativy, ale zamezila širší debatě před přijetím zákona. Česko tedy implementovalo antidiskriminační legislativu, aniž by jejímu systému blíže porozuměli zákonodárci a soudci. Výsledkem je nízká úroveň aplikace a vynucování antidiskriminačního práva. Vliv evropského práva hodnotí pozitivně, protože narušilo genderově konzervativní kontinuitu. Upozorňuje však, že implementace současně mobilizovala vnitřní opozici k anti-diskriminačnímu právu.

Z analýzy soudních rozhodnutí týkajících se diskriminace dovozuje, že české soudy ovlivněné formalismem, který se projevuje primárním používáním jazykového výkladu a mechanickou aplikací práva, mají s antidiskriminačním právem problém, neboť to vyžaduje

⁷ „Equality as Socio-Economic Levelling“. In: HAVELKOVÁ, B. *Gender Equality in Law. Uncovering the Legacies of Czech State Socialism*. Oxford a Portland: Hart Publishing, 2017, s. 83–104.

⁸ „Equality and Anti-Discrimination after 1989: Resisting the Ideas and the Legal Concepts“. In: HAVELKOVÁ, B. *Gender Equality in Law. Uncovering the Legacies of Czech State Socialism*. Oxford a Portland: Hart Publishing, 2017, s. 212–275.

teleologický (purposive) výklad. Mechanicky lze aplikovat pouze pravidlo, na základě něhož je třeba zacházet se stejným stejně. Jinak je vždy třeba identifikovat účel antidiskriminačního práva, protože je nezbytné mít povědomí o sociální realitě, existujících nerovnostech a diskriminaci. Ve výsledku soudy interpretovaly antidiskriminační právo příliš úzce, nebyly schopné či ochotné aplikovat příslušné právní instituty na konkrétní skutkový stav, ačkoliv jim způsob jejich aplikace vysvětlily vyšší soudy. České soudy současně aplikují různé strategie, které jim umožňují vyhnout se rozhodnutí v anti-diskriminačních sporech. Konkrétně jde o otázky příslušnosti, procesní či jiné formální a technické aspekty případů. Pokud je to možné, soudy interpretují namítané diskriminační jednání jako vyloučené ze soudního přezkumu. Často také nabádají žalobce k tomu, aby svoje tvrzení zaměřili na jiné porušení práva, než je diskriminace.

Problémy obecných soudů dává do spojitosti s tím, že Ústavní soud dosud nevymezil rozdíl mezi posuzováním diskriminace na základě některého z podezřelých důvodů (včetně pohlaví) a důvodů jiných. Obecné soudy často hodnotí diskriminaci na základě jiného důvodu stejně vážně nebo vážněji než diskriminaci založenou na podezřelém kritériu. Tento postoj lze přisuzovat slabému porozumění strukturálním znevýhodněním a relativně formálnímu pojetí rovnosti v české doktríně. Toto vnímání označuje jako „několik shnilých jablíček“ (few bad apples), kdy je za diskriminaci považováno pouze extrémní jednání. Představa, že diskriminaci představuje pouze jednání, které je zavrženíhodné nebo úmyslné, vylučuje ze soudního přezkumu diskriminaci vzešlou z neuvědomělého procesu a rozhodování, v rámci něhož se replikují společenské předsudky (bias).

5 Porozumění genderu, genderovému řádu a genderovým nerovnostem^{9,10}

Ačkoliv socialistický stát zrušil mnoho mužských privilegií, zamezil vyloučení žen z různých oblastí a garantoval jim přístup do různých sfér, jako je vzdělání, práce a politika, Havelková shledává, že k těmto změnám došlo toliko formálně. Současně nenarušil monogamní rodinu jako ekonomickou jednotku společnosti. Místo toho, aby socialistický režim prostřednictvím kolektivizace domácích prací a péče zbavil ženy „domácí dřiny“, jak sliboval, podporoval je v roli výlučných domácích pečovatelek.

Přestože se socialistický režim zaměřoval na ženy, nebyl schopný vidět gender jako sociální konstrukt, na základě něhož je společnost hierarchicky organizovaná. Proto nebyl spatřován problém v rozdílném odměňování prací považovaných za méně hodnotné a většinou vykonávaných ženami. Role mužů a žen byly vnímány jako přirozené v duchu biologického determinismu. Nereflektování patriarchy lze vysvětlit i tím, že jej jako systém nerozpoznávala ani ideologie marxismu-leninismu. Problematické situace ve vztazích mezi muži a ženami byly proto typicky interpretovány jako individuální problémy a chybělo jim strukturální porozumění.

⁹ „Blindness to Gender and Patriarchy“. In: HAVELKOVÁ, B. *Gender Equality in Law. Uncovering the Legacies of Czech State Socialism*. Oxford a Portland: Hart Publishing, 2017, s. 105–140.

¹⁰ „Wanted: Gender and Feminism“. In: HAVELKOVÁ, B. *Gender Equality in Law. Uncovering the Legacies of Czech State Socialism*. Oxford a Portland: Hart Publishing, 2017, s. 276–299.

V závěrečné kapitole¹¹ shrnuje, že v post-socialistickém období chybí konceptualizace materiální rovnosti, nevěnuje se pozornost genderovému řádu jako zdroji znevýhodnění či základním prvkům genderových studií a feministické teorii a praxi, což se současně jeví jako záměrné. Převažující konzervativní nahlížení na rovnost mezi muži a ženami nevychází pouze z kontinuity s předlistopadovým obdobím, ale navazuje i na meziválečnou dobu a lze jej identifikovat i v sousedních zemích, jako je Rakousko a Německo, které často slouží jako vzory jak pro zákonodárce, tak i pro soudy. V kombinaci s neoliberalismem pak tvoří triádu, která brání pokroku v oblasti genderové rovnosti. Konkrétní nerovnosti se považují za přirozené nebo za výsledek osobní volby, strukturální povaha nerovností se spíš přehlíží. Tuto situaci je možné uvést do kontrastu s vývojem na Západě, kde od 70. let díky feminismu došlo ke změně v paradigmatu, kterou reflektuje i značná část právnické komunity, dle něhož není nerovnost problémem žen, ale patriarchy. České prostředí feminismu nepřeje, je považovaný za zbytečný či přímo škodlivý, dle autorky je však genderová či feministická analýza nástrojem, který by pomohl porozumět problémům jako je materiální nerovnost a symbolické znevýhodnění.

Závěr

Barbara Havelková jako právnička vzdělaná i v genderových teoriích se zájmem o historii představila studii, která vyvrací široce rozšířený mýtus o tom, že období před listopadem 1989 bylo rovnostářské. Kontinuita s předlistopadovým obdobím a selektivně uplatňovaná diskontinuita pomáhá vysvětlit a porozumět přetrvávající rezervovanosti k antidiskriminačnímu právu zahrnující tvrzení o jeho (ne)potřebnosti a (ne)užitečnosti, stejně jako přesvědčení o (ne)možnosti řešení otázek nerovnosti s pomocí práva. Pro české čtenářstvo je přínosným i představení genderové a feministické analýzy práva. Praktické využití nabízí především kapitola věnující se rozhodování českých soudů v antidiskriminačních sporech, která upozorňuje na nedostatky při interpretaci antidiskriminačního práva spojenými s nedostatečným porozuměním základním konceptům, smyslu a účelu antidiskriminačního práva.

¹¹ „Wanted: Gender and Feminism“. In: HAVELKOVÁ, B. *Gender Equality in Law. Uncovering the Legacies of Czech State Socialism*. Oxford a Portland: Hart Publishing, 2017, s. 276–299.